

TURİZMİN DAVAMLI İNKİŞAFINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

İnteqrasiyanın genişlənməsinin əsas xüsusiyyəti turizmin inkişafı ilə bağlıdır. Bu isə özünü tərkib elementlər və proseslər arasında əlaqələrin genişlənməsi, dərinləşməsində büruzə verərək, turistlərin sürətlə dəyişən tələbatlarının ödənilməsi baxımından yeni birliyin yaradılmasına gətirib çıxarır. Turizm regionun tərkib hissəsini təşkil edən böyük bir sosial-iqtisadi sistemdir. Burada infrastruktur komponentlərinin sayı artır, birbaşa və dolaylı yolla turist xidmətlərinə təsir göstərən sahələrin sayı artır. Bu isə turizmi yeni inkişaf edən bir sistem kimi xarakterizə edir ki, onun fəaliyyəti nəticəsində əvvəllər məlum olmayan xüsusiyyətlər aşkar edilir ki, bu da yeni elementlərin tətbiqi nəticəsində uzun dövr ərzində turizm sahəsinə marağın artmasına imkan verir. İşdə turizmin inkişafına təsir edən amillər təsnifləşdirilir, turist tələbatının formalaşmasına amilləri araşdırılır.

Qloballaşma şəraitində turizmin əsas xüsusiyyəti inteqrasiyanın genişlənməsidir. Bu isə özünü tərkib elementlər və proseslər arasında əlaqələrin genişlənməsi, dərinləşməsində büruzə verərək, turistlərin sürətlə dəyişən tələbatlarının ödənilməsi baxımından yeni birliyin yaradılmasına **gətirib çıxarır [3]**.

Təhlil nəticəsində belə nəticəyə gəlmək olur ki, turizm sosial-iqtisadi sistem-regionun tərkib hissəsini təşkil edən böyük bir sistemdir. Burada infrastruktur komponentlərinin sayı artır, birbaşa və dolaylı yolla turist xidmətlərinə təsir göstərən sahələrin sayı artır. Bu isə turizmi yeni inkişaf edən bir sistem kimi xarakterizə edir ki, onun fəaliyyəti nəticəsində əvvəllər məlum olmayan xüsusiyyətlər aşkar edilir ki, bu da yeni elementlərin tətbiqi nəticəsində uzun dövr ərzində turizm sahəsinə marağın artmasına imkan verir.

Bəzi iqtisadçı alimlərin fikrincə, amil – 1) iqtisadi fəaliyyətə təsir edən istehsal və iqtisadi proseslərin hərəkətverici qüvvəsidir; 2) iqtisadi proses və onun nəticələrinə təsir edən səbəb, parametrlər və ya göstəricidir.

Regionda turizmin davamlı inkişafının əsas amili turistlərdir. Məhz insan və onun tələbatı turizm sisteminin əsas elementi kimi çıxış edir. Turizmin inkişafının müxtəlif mərhələlərində turist tələbatı hər zaman inkişafın vektoru və onun formalaşması səviyyəsinə əhəmiyyətli təsir göstərir.

Xarici amillər turizmin fəaliyyəti üçün zəruri olan hadisə və proseslər **yığımıdır [2, s.150]**. Bu amillər turizmin inkişaf şəraitini formalaşdırır, eyni zamanda onun inkişafını ya stimullaşdırır, ya da ləngidir. Xarici amillər turizmə cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərlə təsir edir və turizm sisteminin ayrı-ayrı elementləri üçün eyni əhəmiyyət daşıyırlar.

Xarici amillərin öyrənilməsinin zəruriliyi onun dinamizmi və mürəkkəbliyi ilə xarakterizə olunur. Xarici mühitin mürəkkəbliyi, hər şeydən əvvəl, onun haqqında kifayət qədər məlumat əldə etməyin mümkün olmaması ilə əlaqədardır ki, bu da elementlərin ayrı-ayrılıqda öyrənilə bilməməsinə şərtləndirir. Bu zaman turist subyektlərinin yeni səviyyəyə çıxışında (məs. turoperator daxili bazardan beynəlxalq bazara çıxdıqda) xarici mühit amilləri yeni keyfiyyətə malik olurlar (qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, yeni turist tələbatı, yeni rəqabət mühiti və s.)

Turizm fəaliyyətinə təsir edən xarici amillərə aşağıdakıları aid etmək olar: təbii-coğrafi, mədəni-tarixi, iqtisadi, sosial-demoqrafik, siyasi-hüquqi, ekoloji, texnoloji.

Təbii-coğrafi və mədəni-tarixi amillər, turist resurslarının əsası kimi, turistlər tərəfindən bu və ya digər regionun seçilməsində həlledici rolə malikdir. Onlar turizmin inkişaf sürəti və istiqamətinə, onun həcminə əsaslı təsir edirlər. Qeyd etmək ki, bu amillər dəyişməz, əvəzi olmayan dəyərə malikdir. İnsan onları sərbəst şəkildə yaratmaq, dağıtmaq və yenidən bərpa edə bilməz. İnsan yalnız onları öz tələbatına uyğun dəyişdirə və turist məqsədi üçün istifadəyə yararlı edə bilər.

İqtisadi amillərin təsiri (məs. regionda iqtisadi vəziyyətin dəyişməsi, inflyasiya, əhalinin gəlirlərinin dəyişməsi, işsizlik) onunla şərtlənir ki, iqtisadiyyatın və turizmin inkişaf meyilləri arasında sıx asılılıq mövcuddur. Bu baxımdan inkişaf etmiş dövlətlər dünya bazarında vətəndaşlarının turist gedişlərinin sayına görə liderlik edirlər. Ölkənin iqtisadi vəziyyətindən asılı olaraq nəinki əhalinin gəlirləri, həm də turizmin maddi-texniki baza və infrastrukturunun inkişaf səviyyəsi də asılıdır.

Sosial amillər cəmiyyətin əhvalı, gözləntisi, tələbatı və marağını xarakterizə edir. Sosial amillər sırasında, əhalinin asudə vaxtının uzadılması (iş vaxtının qısaldılması, illik məzuniyyətlərin vaxtının uzadılması) göstərmək olar ki, bu da yeni potensial turistlərin gəlişi deməkdir. Asudə vaxtın uzadılması müasir elmi-texniki inqilabla bağlıdır ki, burada da əqli əməyin əhəmiyyəti artır, istehsal və məişət gərginliyi artır. Bu öz növbəsində insanların psixoloji və fiziki yorğunluğuna gətirir ki, o da iş qüvvəsinin bərpa olunması üçün əlavə tədbirlərin görülməsini tələb edir. Bunun əldə olunmasına isə turizm kömək edir.

Turizmin inkişafının sosial amillərinə müxtəlif əmtəə və xidmətlərin istehlak səviyyəsi; əhalinin təhsil səviyyəsi, mədəni və estetik tələbatının yüksəlməsi; cəmiyyətdə sosial mobillik aiddir. Turizmin inkişafında sosial amillərin mühüm elementi kimi həyat tərzı və modanı aid etmək olar ki, bunlar da bu və ya digər turist məhsulunun seçimində insanın nəyə üstün verməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Məs., insan aktiv həyat tərzı aparanda, ekstremal idman növləri ilə məşğul olanda turun alınmasında əsasən o proqrama üstünlük verəcək ki, hansı ki, onun aktiv istirahət tələbatını reallaşdırmağa imkan verəcək.

Turizmin inkişafına daim təsir edən amil demoqrafik amillərdir. Bunlar isə əhalinin sayı, onun ayrı-ayrı ölkə və regionlar üzrə yerləşdirilməsi, cins və yaş tərkibi, ailənin tərkibi və quruluşunu (təhsil alanları, təqaüdçüləri, əmək qabiliyyətli əhalini ayırmaqla) özündə əks etdirir. Belə ki, dünyada və ayrı-ayrı regionlarda əhalinin artımı birbaşa turistlərin sayının artmasına təsir edir. Statistik göstəricilərin təhlili göstərir ki, turistlərin ölkədən axını əhalinin sıx məskunlaşdığı ərazidə daha intensiv olur, nəinki az məskunlaşmış ölkələrdə. Bundan başqa, turistlərin hərəkətindəki dəyişikliklər onların yaş, cins və ailə vəziyyətindən asılı olaraq müşahidə edilir.

Məlumdur ki, hazırda beynəlxalq turizmin inkişafı əhalinin yaşlı qruplarında artmağa meyillidir. Əhalinin bu qrupunda turizmin intensivliyinin artmasının əsasını aşağıdakı səbəblər təşkil edir: əhalinin maddi vəziyyətinin yüksəlməsi, ömür müddətinin artması, eyni zamanda yaşlanmaya psixoloji yanaşmanın dəyişməsi. Nəticədə, hazırda qərb ölkələrində aktiv istirahət etmək arzusunda olan yaşlı insanların sayı kifayət qədər çoxdur və onlar kifayət qədər maddi vəsaitə malikdirlər. Eyni zamanda onlar çox böyük məmnuniyyətlə öz yığımalarını şəxsi istehlaklarına sərf etməyə üstünlük verirlər.

Demoqrafik amillər qrupuna həmçinin urbanizasiya aiddir, onların səviyyəsi də turist intensivliyinə birbaşa mütənəsbidir. Bir çox qərb ekspertləri qeyd edirlər ki, son zamanlar qərbi Avropa ölkələrinin kənd əhalisinin turist aktivliyi əhəmiyyətli şəkildə artmışdır və onların turist məhsulu və xidməti istehlakının intensivliyi artmışdır. Bu məlumat ənənəvi aktiv turist xidməti istehlakçıları qrupuna turist bazarında kifayət qədər perspektiv segmentin proqnozlaşdırılmasına imkan verir.

Regionda turizmin davamlı inkişafının təmin edilməsi baxımından demoqrafik amilin öyrənilməsinin zəruriliyi onunla bağlıdır ki, onlar əhalinin strukturunu öyrənməyə əsas verir və beləliklə, bu və ya digər turist xidmətinin potensial istehlakçıları müəyyən etməyə əsas verir.

Turizmin inkişafına siyasi-hüquqi amillər də əsaslı təsir edir. Belə ki, dünyada və ayrı-ayrı ölkələrdə siyasi vəziyyət, sərhədlərin açılması siyasəti, turizm sahəsində inzibati nəzarətin yumşaldılması, pul və vergi siyasətinin unifikasiyası. Turist aktivliyi əsaslı şəkildə siyasi vəziyyətdən asılıdır. Belə ki, 90-cı illərin əvvəllərinə nəzər salsaq, ABŞ-ın Fars körfəzindəki hərbi əməliyyatları nəticəsində dünyanın bütün bölgələrində turistlərin sayının azalması müşahidə edilmişdir, İtaliya, İngiltərə, Almaniya və İsveçrədə turistlərin mütləq sayı azalmışdır. Azərbaycanda da bu illərdə siyasi vəziyyətin sabit olmadığı bir vaxtda ölkəyə gələn turistlərin sayı əsaslı şəkildə azalmışdır.

Ekoloji amillər turizmin inkişafına birbaşa təsir göstərir. Belə ki, ətraf mühit turist fəaliyyətinin əsasını və potensialını təşkil edir. Turizmin qeyri-proporsional inkişafı onun fəaliyyətinin əsa-

sını sarsıda bilər: turizm təbii resursları istehlak edir; kütləvi turizm mərkəzlərində bu proses sarsıdıcı xarakter daşıyır; ətraf mühitə vurulan ziyan turist təklifinin azalmasına gətirib çıxarır.

Texnika və texnologiya ilə bağlı olan texnoloji amillər turizmin inkişafına əsaslı şəkildə təsir edirlər, yeni növ xidmət istehsal etmək, satmaq müştərilərə xidməti təkmilləşdirmək üçün imkanlar açır. Elm və texnikanın inkişafı turist xidmətinin (otel təsərrüfatı, nəqliyyat, səyahət bürosu) kütləvi istehsal vasitələrinin təkmilləşdirilməsinə şərait yaradır. Belə ki, nəqliyyatın texniki cəhətdən yenilənməsi səyahət edənləri komfort şəraitində daşınmasına imkan verir.

Nəqliyyat növlərinə görə xidmət göstərilmiş turistlərin sayı

cədvəl 1

	2006	2007	2008	2009	2010	2013	2011	2012	2013
Xidmət göstərilmiş vətəndaşların sayı	45605	56290	59607	59700	69923	91961	83620	101431	91961
o cümlədən:									
Azərbaycan vətəndaşları	42412	47152	46034	47730	57777	81638	69555	82808	81638
digər ölkə vətəndaşları	3193	9138	13573	11970	12146	10323	14065	18623	10323
Avtobus	14100	21212	25028	17766	10665	14868	22073	30240	14868
ondan:									
Azərbaycan vətəndaşları	13070	18108	17873	10555	10553	14868	19470	18206	14868
digər ölkə vətəndaşları	1 030	3 104	7 155	7 211	112	-	2603	12034	-
Dəmir yolu	1300	1364	384	58	102	340	184	244	340
ondan:									
Azərbaycan vətəndaşları	1252	1347	374	58	102	22	184	214	22
digər ölkə vətəndaşları	48	17	10	-	-	318	-	30	318
Hava nəqliyyatı	22908	28053	28447	32510	49594	68046	48669	61991	68046
ondan:									
Azərbaycan vətəndaşları	20874	22136	22216	27751	37593	58041	37207	59432	58041
digər ölkə vətəndaşları	2 034	5 917	6 231	4 759	12 001	10005	11462	2559	10005
Su nəqliyyatı	-	-	-	4269	16	-	16	-	-
ondan:									
Azərbaycan vətəndaşları	-	-	-	4269	16	-	16	-	-
Minik avtomobilləri	2762	3569	5463	5097	4357	8707	5934	4956	8707
ondan:									
Azərbaycan vətəndaşları	2737	3552	5286	5097	4357	8707	5934	4956	8707
digər ölkə vətəndaşları	25	17	177	-	-	-	-	-	-
Bir neçə nəqliyyat növləri, digər nəqliyyat növü	4535	2092	285	-	5189	-	6744	4000	-
ondan:									
Azərbaycan vətəndaşları	4479	2009	285	-	5156	-	6744	-	-
digər ölkə vətəndaşları	56	83	-	-	33	-	-	4000	-

Cədvəldən göründüyü kimi turistlərin daşınmasında ən rahat, tez və müxtəlif istiqamətlərdə hərəkət edən nəqliyyat növlərindən biri kimi hava nəqliyyatının xüsusi çəkisi demək olar ki, 74% təşkil etmişdir. 2013-cü ildə 2006-cı illə müqayisədə isə 2,9 dəfə artım müşahidə edilmişdir. Turizmin inkişafında nəqliyyatın xüsusi rolu var. Turistlərin uzaq məsafəyə aparılmasında ildən-ilə hava nəqliyyatının rolu artır.

Turizm sənayesinə kompüter texnikasının tətbiq edilməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Belə ki, hazırda kütləvi turist səyahətlərinin təşkili kompüter texnikası olmadan mümkün deyil. İnformasiya texnologiyaları turist məhsulları istehsalı və onların bölgüsünü yaymağa imkan verir. Turizmdə internet yalnız informasiyanın ötürülməsi və mübadiləsi funksiyasını deyil, eyni zamanda yeni satış sistemini formalaşdırır ki, bu da birbaşa son istehlakçı turist xidmətinin sifarişçiləri ilə əlaqələndirir və hazırda turist məhsullarının ənənəvi satış kanalları ilə ciddi rəqabət aparır.

Xarici mühitin nəzərdən keçirilən amilləri regionda turizmin davamlı inkişafına təsir edirlər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu amillər ölkədə daxili vəziyyətə təsir göstərən beynəlxalq amillərin təsirinə də məruz qalırlar. Belə ki, dünya maliyyə-iqtisadi böhranı hazırda bütün ölkələrin vəziyyətinə təsir edir. Bununla yanaşı qida məhsulları, enerji daşıyıcılarının dünya qiymətlərində artım meylləri müşahidə edilir, bu isə sabitliyin pozulmasına, əmtəə və xidmətlərə tələbatın azalmasına gəti-

rib çıxarır. Ölkənin beynəlxalq arenada vəziyyəti, onun digər dövlətlərlə qarşılıqlı əlaqələri qloballaşma şəraitində xüsusilə mühüm əhəmiyyət daşıyır və regionun ümumi iqtisadi inkişaf sürətinə, o cümlədən turizmə təsir edir.

Daxili amillər - turizmə öz əksini tapan həlledici hadisə və meyillərdir. Onların öyrənilməsi həm xarici mühit amillərinin mənfi təsirinin azalması, həm də sistemin daxilində ehtiyatların aşkara çıxarılması baxımından zəruridir.

Daxili mühit amillərinə hər şeydən əvvəl, maddi-texniki amillər aiddir ki, bunlar da turizm infrastrukturunun inkişafı ilə (nəqliyyat, qida müəssisələri, məişət xidməti, rekreasiya sferası və s.) əlaqədardır. Eyni zamanda turizmin inkişafında əsas rol oynayan amilləri də göstərmək lazımdır. Bu amillər turist xidmətinin tələb və təklifinə təsir edirlər: istehlakçıların məlumatlandırılması və onların tələbatlarının dəyişilməsi; turizmə əlaqələndirmə fəaliyyəti və inhisarlaşma prosesi; turizmin kadrla təminatı; xüsusi turist biznesinin inkişafı; kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı və s. Turizmin inkişafına təsir edən amillərə mövsümlüüyü də göstərmək olar. Mövsümlülük – müəyyən dövr ərzində müəyyən yerlərdə turist axınlarının mərkəzləşməsi xüsusiyyətidir. Bu göstərici üzrə turist aktivliyinin pik nöqtəsi may-iyul aylarına düşür ki, bu da çimərliklik mövsümü, eyni zamanda ölkə regionlarının sosial-iqtisadi inkişaf proqramının reallaşdırılması nəticəsində regionların cəlbəedici mənzərəsi və infrastrukturun inkişafı, beynəlxalq səviyyədə keçirilən yarışlar və digər tədbirlərlə bağlıdır.

Turizmə mövsümlülük mühit, sosial və psixoloji xarakterə malik olan amillərlə müəyyən edilir. Mühit amilləri ondan ibarətdir ki, dünyanın müxtəlif yerlərində səyahət etmək, müalicə qəbul etmək, istirahət, idmanla məşğul olmaq üçün hava şəraiti ilin fəsillərindən asılıdır. Sosial amillər onunla şərtləndirilir ki, məktəblilərin istirahətinin əsas hissəsi yay aylarına düşür. Bu baxımdan valideynlər öz məzuniyyətlərini məhz bu vaxta səhrlər. Psixoloji xarakterli amillərə, ənənə və bənzmələr aiddir. Turizm aktivliyinin pik və ənənə nöqtələrinin izahı əksər turistlərin konservatizmi ilə bağlıdır. Belə ki, əksəriyyət elə hesab edir ki, istirahət üçün ən yaxşı vaxt yay aylarıdır.

Turizmin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması üçün onun maddi-texniki bazasının istismar müddətinin, personalın əməyindən istifadənin səmərəliliyinin, turizmdən daxil olan gəlirlərin artırılmasına nail olmaq üçün turizmə mövsümlüüyü hamarlaşdırmaq lazımdır. Bu istiqamətdə səmərəli yollardan biri turizm sisteminin inkişafı və formalaşması prosesinə yeni elementlərin tətbiqidir. Bu isə özünü turist məhsullarının təkmilləşdirilməsi, yeni marketing strategiyası, yeni idarəetmə metodlarının işlənilməsində göstərir.

Göstərilən amilləri aşağıdakı qruplara ayırmaq olar: selektiv, reallaşan, lokal, ekstensiv, intensiv, məhdudiyyətləşdirici.

Selektiv amillər turizmin inkişafının zəruriliyi və məqsədyönlülüüyünü müəyyən edir. Onlara aşağıdakılar aiddir: iqtisadi, demoqrafik, siyasi-hüquqi, sosial. Reallaşdırıcı amillər turizm tələbatlarının tam ödənilməsinə yönəldilir. Bunlara isə maddi-texniki amilləri göstərmək olar. Lokal amillər müəyyən ərazidə turist fəaliyyətinin sərhədlərini müəyyənləşdirir: təbii-coğrafi, tarixi-mədəni, ekoloji.

Ekstensiv amillər turist sahəsinin kəmiyyətə inkişafı və genişlənməsinə yönəldilmişdir. Onlara aşağıdakıları aid etmək olar: işçilərin sayının artması, təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilmiş material resurslarının sayının artırılması, turizmin yeni obyektlərinin tikilməsi. Intensiv amillər – kadrların ixtisasının artırılması, idarəetmə sisteminin inkişafı, maddi texniki bazanın təkmilləşdirilməsi, material resurslarının rəşional istifadəsi və s.

Məhdudlaşdırıcı amillərə aşağıdakılar aiddir: iqtisadi böhran, siyasi və maliyyə qeyri-sabitlik, istehlak məhsullarının qiymətlərinin artması, işsizlik, ekoloji vəziyyət, turizm rəşmiləşdirilməsinin sərtləşdirilməsi və s.

Son dövrlər turist tələbinin artmasına təsir edən amillər əşaslı şəkildə artmışdır. Tələb kəskin şəkildə differensiaslanmışdır: yüksək gəlirli əhali xidmətin keyfiyyətinə yüksək tələb və seçim nümayiş etdirirlər. Tələbin müasir vəziyyəti turist texnologiyalarında, deməli, xidmət bazarında təklifin həcmi və **quruluşunda** [4, s.35] özünü büruzə verir.

Bununla bağlı demək olar ki, bu gün turizmin inkişafının əşas şərti diversifikasiyadır. Diversifikasiya dedikdə: müxtəlif sahələrə eyni zamanda kapital qoyuluşu; müəssisə tərəfindən istehsal edilən məhsulun çeşidinin genişləndirilməsi başa düşülür.

Alimlərin fikirlərini təhlil edərək qeyd etmək olar ki, diversifikasiyanın məzmunu təklif edilən məhsul və xidmətlərin növlərinin dəyişməsinə, onların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, coğrafi fəaliyyətinin genişləndirilməsinə, yeni istehsal sahələrinin mənimsənilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Bu isə istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi, iqtisadi səmərənin əldə edilməsi, müəssisənin müflisləşməsi ehtimalının azaldılmasına təsir edir.

Turizmdə diversifikasiya göstərilən xidmətlərin çeşidinin keyfiyyət baxımından genişləndirilməsində, onların təkmilləşdirilməsində, turizmin yeni növlərinin formalaşmasında və artıq mövcud olanların birləşdirilməsində özünü ərs etdirir. Beləliklə, turist bazarına əlavə iştirakçılar cəlb etmək olar və yeni satış bazarlarına çıxmaq olar. Diversifikasiyanın əlverişli nümunəsi kimi Marriott kompaniyasını misal göstərmək olar ki, o da öz fəaliyyətini restoran biznesində başlamışdır. Restorana gələnlərin əksəriyyəti hava limanına gedərkən yolüstü qəlyanaltı sifariş edirdilər. Marriott təyyarələrdə qidamın təşkili ilə məşğul olmaq icazəsini almışdı. Bundan sonra o, təşkilatlara xidmət göstərməyə başladı. Daha sonra Marriottun müştərilər bazası ailə restoranlar şəbəkəsi hesabına genişləndi və otel biznesi ilə məşğul olmağa başladı.

Ümumi qloballaşma şəraitində turizmin davamlı inkişafının əsas şərti kimi integrasiya əlaqələri genişlənir ki, bu da həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilir. Əksər alimlərin fikrincə, [5] turizmdə integrasiya birləşmə, genişlənmə və tərkib elementlərin əlaqələrinin dərinləşməsi deməkdir ki, bu da cəmiyyətdə intensiv şəkildə dəyişən turist tələbatının dolğun ödənilməsi məqsədilə, yeni bütöv bir sistemin yaradılmasına gətirib çıxarır. Biz bu fikirlə qismən razılaşa bilərik. Lakin əlavə etmək istərdik ki, əmlakın qismən və ya tam birləşməsi, resurslardan birgə istifadə, bazar infrastrukturunu və ya fəaliyyət sahəsi turist sistemində müxtəlif resurslardan istifadədə ədalətin təmin edilməsinə şərait yaradır. Turizmdə integrasiyanın belə xarakterizə edilməsi iri sistemlərin xüsusiyyətləri, onların açıqlığı ilə izah olunur ki, bu da daxili və xarici amillərin qarşılıqlı imkanları hesabına həm turist obyektlərinin, həm də turist sisteminin subyektlərinin dəyişən tələbatlarının maksimal dolğun ödənilməsinə imkan yaradır.

Ölkənin ümumilikdə, və xüsusilə turizmin müasir inkişaf sürətinin təhlili göstərir ki, diversifikasiya və integrasiya sosial-iqtisadi sistemlərin davamlı inkişafının ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edirlər. Bu anlayışların mahiyyətini nəzərdən keçirərək belə nəticəyə gəlirik ki, onların təsiri altında turizmin davamlı inkişafının novasiya amili formalaşır. Bu amilin mahiyyəti ümumilikdə turist sənayesi və ayrı-ayrı turist məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyinin artması istiqamətində turist fəaliyyətində müxtəlif yeniliklərin tətbiqini nəzərdə tutur. Bu amil həm maddi xarakter daşıyaraq yeni turist məhsullarının yaradılması və tətbiqində, həm də qeyri-maddi xarakter daşıyaraq yeni turist xidmətlərinin formalaşmasında özünü büruzə verir. Eyni zamanda novasiya amili turist müəssisələrinin təşkilati-idarəetmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi baxımından yeni idarəetmə formaları və metodlarının tətbiqini təcəssüm etdirir. Hər bir amil turizmin inkişafına güc və vaxt baxımından müxtəlif cür təsir edir. Lakin turist fəaliyyətinin fəaliyyəti və təşkilinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün bu amilləri qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirmək lazımdır ki, bunun da nəticəsində amillər arasında əlaqə formalaşır. Müxtəlif amillər arasında kombinasiyalar müxtəlif xarakter daşıyır. Məsələn, novasiya amili bütün digər amillərlə əlaqədardır. Burada aşağıdakı əlaqələri ayırmaq olar:

- turist amili-novasiya amili yeni turist məhsullarının təklifi hesabına turist tələbatının ödənilməsi. Qeyd edək ki, bu əlaqə turizm sistemində mühüm əhəmiyyət kəsb edir, belə ki, regionda davamlı turizm inkişafını təmin etmək üçün bu amillər hərəkətverici qüvvədirlər;
- sosial (məs. turizmdə yeni təhsil standartlarının işlənilməsi və tətbiqi);
- iqtisadi (məs. regionda turizmin inkişafına çəkilən xərclərin azaldılmasına imkan verən yeni idarəetmə metodlarının tətbiqi);
- informasiya (məs. elmi-texniki işləmələrlə bağlı informasiya) və s.

Nəticələri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, elmi-texniki tərəqqi və sosial-iqtisadi tərəqqi turizmin inkişafına stimül verir. Lakin ekologiya, mədəniyyət və sosiologiyada ciddi problemlər yaranmağa başladı. Bu problemlərin aradan qaldırılması ilə bağlı XX əsrin ortalarında turizm sahəsində radikal yeniliklər tətbiq edilməyə başlandı.

Qeyd etdiyimiz kimi turist və novasiya amilləri turizmin inkişaf amilləri kimi çıxış edərək bu inkişafın vektorunu təşkil edirlər. Turist amili turizmin inkişafına təkan verən istirahət zamanı mədi və mənəvi tələbatların formalaşmasında özünü büruzə verir. Novasiya amili isə turizm sisteminin öz fəaliyyət sahəsində yeni elementlərin işlənilməsi və tətbiqinə yönəldilmiş bacarığı xarakterizə edir və turizmin regionda inkişafını təmin etmək üçün turist resurslarının rəşional istifadəsinə yönəldilmişdir.

Açar sözlər: turizm, nəqliyyat, amil, turist tələbatı, qloballaşma

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı: Səda, 2014
2. Гапоненко Т.В. Управленческие решения: учебное пособие. Ростов н/Д: Феникс, 2008, 284
3. Макаренко С.Н., Саак А.Э. История туризма: Учебное пособие. Изд-во ТРТУ, 2003, 94 с.
4. Севастьянова С.А. Методологические основы развития и системного управления туризмом в регионе, СПб.: СПбГИЭУ, 2005, 180 с.
5. Степанова С.А., Наволокина А.В. Экономика предприятия туризма: Учебное пособие / СПб.: СПбГИЭУ, ч.1. 2008, 475 с.

Фируз Гурбанов

ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ НА УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА

Резюме

Особенностью интеграционного развития является развитие туристической деятельности. А это себя проявляет в расширении взаимосвязей между составными элементами и процессами туристической деятельности. Туризм являясь составным элементом развития региона характеризует обширную социально-экономическую систему. Здесь растет число инфраструктурных элементов, а также число отраслей, которые прямым и косвенным образом влияют на туристические услуги. Все это характеризует туризм как развивающуюся систему, потребность в которой растет с каждым днем. Учитывая возросшую потребность в туристических услугах в статье рассматриваются классификация факторов, которые формируют туристическую потребность.

Ключевые слова: туризм, транспорт, факторы, туристическая потребность, глобализация

Firuz Qurbanov

INFLUENCE FACTORS ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM

Summary

The main feature of the integration development is the one of tourist activity. It is depicted in the expansion of interrelations between the main elements and process of tourist activities. Being as the main element of regional development the tourist characterizes the broad social and economic system. The number of infrastructure components and areas affecting the tourist services directly or indirectly is increasing here. All this characterizes the tourism as a developing system, need to which is increasing day by day. Taking into account the increasing need for tourist service the article looks through the classification of factors, forming the tourist demand.

Keywords: tourism, transport, factors, tourist demand, globalization